

JAZYK V POLITICKÝCH, IDEOLOGICKÝCH A INTERKULTÚRNYCH VZŤAHOCH

Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie
*Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych
vzťahoch* konanej 21. – 22. 5. 2014 v Bratislave.

EDITORI

*Jana Wachtarczyková, Lucia Satinská,
Slavomír Ondrejovič*

VEDA
VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 2015

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV
EUDOVÍTA ŠTÚRA

RECENZENTI

prof. PaedDr. Lubomír Kralčák, CSc.
doc. PhDr. Milan Ferencčík, PhD.

CIP:

J. WACHTARCZYKOVÁ – L. SATINSKÁ – S. ONDREJOVIČ (Eds.):
Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Zborník
z konferencie Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych
vzťahoch konanej 21. – 22. 5. 2014 v Bratislave. Bratislava: Veda,
vydavateľstvo SAV 2015. 342 s. ISBN 978-80-224-1418-0

© Jean-François Baldi, Anežka Gál, Eva Győriová-Baková, František Čermák, Andrej Gogora, Mária Homišinová, Petteri Laihonon, István Lanstyák, Jana Svobodová, Věra Schmiedtová, Szilárd Sebők, Gerhard Stickel, Svetluša Surová, Oľga Škvareninová, Slavomír Ondrejovič, Anna Plišková, Anna Rácová, Sándor János Tóth, Helena Tužinská, Júlia Vrabľová

Vydanie tejto publikácie podporila agentúra VEGA v rámci riešenia projektu č. 2/0118/2012 *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v európskom kontexte.*

ISBN 978-80-224-1418-0

OBSAH

CONTENTS

PROLÓG

PROLOGUE

7 – 9 Slavomír Ondrejovič

LOKÁLNE VERZUS GLOBÁLNE

LOCAL VS. GLOBAL

12 – 24 Gerhard StickeI

EFNIL'S Contribution to Enhance Interlingual Respect and Understanding in Multilingual Europe

Príspevok EFNILu k zlepšeniu medzijazykového rešpektu a porozumenia vo viacjazyčnej Európe

25 – 32 Slavomír Ondrejovič

Medzi purizmom a glocalizmom

Between Purism and Glocalism

33 – 47 Oľga Škvareninová

Vplyv médií na globalizáciu slovenského jazyka

Media Influence on Globalisation of Slovak Language

JAZYK A MOC

LANGUAGE AND POWER

50 – 60 František Čermák

Jazyk totalitní a dnešní: jak odráží realitu a ovlivňuje lidské vědomí

Language of Totalitarianism and of Today: How it Reflects Reality and

Influences Human Consciousness

61 – 70 Věra Schmiedtová

Malý slovník reálií komunistické totality (Československo 1948 – 1989)

A Small Dictionary of Basic Facts of Communist Totalitarianism

(Czechoslovakia 1948 – 1989)

71 – 107 Anna Plišková

Jazyk karpatských Rusínov v područí mocenských ideológií

The Language of Carpathian Ruthenians in the Hands of Power Ideologies

108 – 117 Andrej Gogora

Bruno Latour, vedecké vysvetlenie a moc

Bruno Latour, Scientific Explanation and Power

118 – 131 Júlia Vrábľová

Slovenská jazyková ideológia v laickom diskurze

Slovak Language Ideology in an Inexpert Discourse

ASPEKTY JAZYKOVÝCH PROBLÉMOV

ASPECTS OF LANGUAGE PROBLEMS

134 – 162 Jana Svobodová

Čeština a institucionální lingvistika dnes

Czech Language and Institutional Linguistics Today

---

163 – 178 Sándor János Tóth

Jazykový obraz sveta v učebniciach slovenčiny a maďarčiny ako cudzieho jazyka

Linguistic Picture of the World in the Textbooks of Slovak and Hungarian as Foreign Languages

179 – 195 István Lanstyák

Záludné jazykové problémy: čo s nimi?

Wicked Language Problems: How to Deal with Them?

196 – 212 Szilárd Sebők

Jazykovo-politické problémy ako záludné problémy

Language Policy Problems as Wicked Problems

JAZYKOVÁ POLITIKA

LANGUAGE POLICY

214 – 222 Jean-François Baldi

Language Policy in France, Between Unity and Diversity

Jazyková politika vo Francúzsku, medzi jednotou a rozmanitosťou

223 – 242 Svetluša Surová

Jazyk v kontexte ľudských a menšinových práv

Language in the Context of Human and Minority Rights

243 – 258 Helena Tužinská

Tlmočenie, migranti, štát: rozpoznanie jazykových registrov

Interpreting, Migrants, State: Recognition of Language Registers

259 – 277 Anežka Gál

The Debate on Slovak Language Policy in Slovak Broadsheet and Tabloid Online Newspapers: Discourse-historical Analysis

Rozprava o jazykovej politike v slovenských mienkotvorných a tabloidných novinách publikovaných online: diskurzno-historická analýza

VIAČJAZYČNOSŤ NA SLOVENSKU

MULTILINGUALISM IN SLOVAKIA

280 – 301 Petteri Laihonon

Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic

Landscape of a Hungarian Town in Slovakia

Označovanie lokálneho, štátneho a globálneho v súčasnej jazykovej krajine maďarského mesta na Slovensku

302 – 319 Anna Rácová

Uplatňovanie rómčiny ako jazyka národnostnej menšiny na Slovensku

Introducing Romani as a National Minority Language in Slovakia

320 – 331 Mária Homišinová

Materinský jazyk v hierarchii hodnôt mestského obyvateľstva na Slovensku (empirická reflexia obyvateľov siedmich slovenských miest)

Mother Tongue in the Hierarchy of Values of City Inhabitants in Slovakia (Empirical Reflection of Inhabitants of Seven Selected Slovak Cities)

332 – 342 Eva Győriová Baková

Jazyková situácia v Komárne

Language Situation in Komárno

JAZYKOVÝ OBRAZ SVETA V UČEBNICIACH SLOVENČINY A MAĎARČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA

Sándor János Tóth

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta U
niverzity J. Selyeho, Bratislavská cesta 3322, Komárno
e-mail: tothsanc@gmail.com*

LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD IN THE TEXTBOOKS OF SLOVAK AND HUNGARIAN AS FOREIGN LANGUAGES

Abstract: This paper compares the linguistic image of the world in foreign language studybooks from the end of the 19th century with today's books. We track the change of the sentences used as an example, the explanation of the grammar. The methodic changes in the foreign language teaching show the ideological and intercultural changes, too.

It will be presented, how internationalisms and loanwords can help learning and teaching a language, especially within the Hungarian – Slovakian – German relationships. The paper discusses the formal-grammatical and thematic groups, which have regularities in the two languages and can contribute to broaden the volume of vocabulary. This article endeavours to acquire a creative second language based on the knowledge of the world and the mother tongue.

We present the outputs of a 2011 and a 2013 research which focused on the usage of loanwords in Hungarian – Slovakian – German relation in foreign language education at the Catholic University of Ružomberok. The researched words are supposed to be helpful in foreign language acquisition, but not in the same way. They are divided in six groups due to stylistics, frequency, morphologic and phonologic adaptation and archaism. The above qualification of the lexemes is important in foreign language education. Older, bilingual language books were based on the common lexika, today they are made eg. for students of Slovakian in mixed groups from all over the world. In this case, the universalism of the students' books is more important, than the cultural relations of two particular languages. The explanation of the grammar based formerly on classical explanation, is now presented with symbols, visualised. The sentences and longer

texts given as expamples always track the most important lexemes from the reality of the given times. Exercising the pronunciation was solved with transcription in the spelling of the mother tongue, this method is not in use anymore, CDs are better.

The final conclusion is that heuristic exploring and usage of common lexemes leads to spontanity in understanding, foreing language will be not so strange anymore.

Key words: diachronic compairing of language books, foreign language teaching methods, internationalims, linguistic image of the world, loanwords

1. JAZYKOVÝ OBRAZ SVETA V INTERLINGVÁLNYCH SÚVISLOSTIACH

Podľa teórie o jazykovom obraze sveta (Bańcerowski, 2000, s. 349 – 352, Bańcerowski, 1999, s. 188 – 195, Orgoňová – Dolník, 2010, s. 9 – 23) typ jazyka závisí od typu kultúry, v ktorej sa sformoval, ale aj typ kultúry súvisí s typom jazyka – ide o jazykový relativizmus. Jazyk nie je iba komunikačným prostriedkom, ale obsahuje aj určitý obraz sveta, pretože myšlienkový svet človeka je v úzkej súvislosti so štruktúrou jazyka. Jazyk ako výsledok poznávacích procesov obsahuje v sebe obraz sveta a tento obraz ovplyvňuje ďalšie poznanie sveta, kategorizovanie, vnímanie sveta.

Výskum jazykového obrazu sveta hľadá odpovede na tieto otázky:

1. ako zobrazujú prirodzené jazyky mimojazykovú skutočnosť a z čoho sa skladá tento obraz;
2. aké informácie, vedomosti, skúsenosti a hodnoty sú obsiahnuté v jazykovom obraze sveta, ktoré vytvorilo, prijalo a odovzdá jazykové spoločenstvo ďalšej generácie.

Či akceptujeme jazykový relativizmus alebo nie, pri štúdiu cudzieho jazyka sme konfrontovaní s tým, že naozaj existuje niečo, čo od Humboldta nazývame „duchom jazyka“ (Orgoňová – Dolník, 2010, s 9 – 23, 24 – 29). Názvy predmetov a pojmov sú iné ako v materinskom jazyku, nehovoriac o rozdieloch správneho usporiadania týchto jednotiek (Hegedűs, 2000, s. 129 – 139).

V priebehu školskej edukácie si osvojíme aj vedecké fakty a vďaka tomu sa zmení aj naše myslenie a vnútorný obraz sveta. V súvislosti jazykového obrazu sveta a vyučovacieho procesu cudzích jazykov môžeme skonštatovať, že na jednej strane sú sémanticko-

-morfologické jednotky, ktoré je možné naučiť sa bez problémov takmer mechanicky (skloňovanie, časovanie), ale na druhej strane sú aj také „obrátene sklady“ ako sk. *hlava mačky* m. *macska feje*, zvláštne sémantické rozdiely (m. *vörös – piros*, slov. *drevo – strom* nem. *Baum-Holz*, m. *idő – slov. čas, počasie*, maď. *nap – slov. deň, slnko*, m. *óra – slov. hodina, hodinky*).

Sem patria aj príklady odlišnej lexikálnej motivácie v rôznych jazykoch:

nem. Geld verdienen	<služba
ang. make/earn money	<vyrobiť, zaslúžiť si
maď. pénzt keresni	<hľadať
slov. zarobiť, zarábať	<robiť, robota

Tento jav možno pozorovať aj v jazykových varietách, kde hrajú úlohu aj interferenčné javy (Lanstyák s. 80 – 82), napr.:

slov. *cestovný príkaz*

maď. na Slovensku *utiparancs*

maď. v Maďarsku *kiküldetési rendelvény* ‚nariadenie vyslania‘

Slovenskí kolonisti v 18. stor. na Dolnej zemi našli odlišné geografické pomery než na pôvodných sídlach v hornatých krajoch. Bezpochyby sémantický obsah slov ako napr. **zem** ‚orná pôda‘, **chyža** ‚dom‘, **vfšok** ‚kopec‘ sa zmenil, resp. obohatil, rozšíril o nové znaky.

Atlas slovenských nárečí v Maďarsku uvádza na mape č. 226. pod heslom ‚Fußpfad, Fußsteig‘ (chodník) tieto podoby: **xodník, xodník, hodník, xodníček, xoňník, xonníček, xoňík, hoňík, xoňičok, draška, pešník**. Denotátom je cestička pre peších. Keď bola následkom hospodárskeho a technického vývoja cestička pre peších vyložená betónovými kockami, slovenská komunita v Maďarsku mala poruke maďarské slovo **járda**, ktoré obsahovalo aj tieto nové konotačné znaky. Jazykový obraz sveta náväzný na maďarský jazyk odzrkadľuje túto dvojitosť: **ösvény – járda**, totožné empirické poznatky adaptovala do svojho jazyka aj slovenská minorita” (Žiláková, 2004).

V príspevku porovnáme jazykový obraz sveta učebníc z konca 19. storočia s dnešnými učebnicami slovenčiny a maďarčiny ako cudzieho jazyka. Sledujeme zmenu mimojazykovej skutočnosti na základe čítaní a príkladových viet a porovnáme metódy vysvetlenia

gramatiky. Našou hypotézou je, že tematické a metodické zmeny vo vyučovaní cudzieho jazyka sú dokladom zmien ideologických a interkultúrnych vzťahov.

2. JAZYKOVÝ OBRAZ SVETA V UČEBNICIACH

Jazykový obraz sveta je najzreteľnejšie akcentovaný v priebehu poznávania cudzích jazykov. Prostredníctvom medzijazykových súvislostí sa najlepšie ukazujú rozdiely jazykového myslenia, ktoré pri vyučovaní cudzieho jazyka musíme dať do paralely so stavbou jazyka. Na základe toho považujeme za vhodné sledovať:

- zmenu mimojazykovej skutočnosti na základe textov čítaní a príkladových viet v učebniciach,
- diachrónne porovnať metódy vysvetlenia gramatiky v učebniciach.

Predpokladáme, že tematické a metodické zmeny vo vyučovaní cudzieho jazyka sú dokladom zmien ideologických a interkultúrnych vzťahov. Na doloženie našimi podkladmi sú učebnice:

1. Staršie učebnice, ktoré sú skôr gramatickými pomôckami v dnešnom slova zmysle, nachádzajúce sa v Krajinskom pedagogickom archíve a múzeu v Budapešti:

- Mráz, F.: *Slovenská mluvnica*. Pešť: 1872
- Némethy, P.: *Magyar-német nyelvtudomány*. Kassa: 1836
- Sebesztha, K.: *Uhorská mluvnica*
- *Slovenská čítanka*: 1869
- Szirmai-Kun: *Magyar nyelvképzőiskola... tót nyelvé népiskolák számára*. Nagyszombat: 1883

2. Novšie učebnice

- Hizsnyaiová, I. – Sitárová Husáriková, M.: *Maďarčina pre samoukov*. SPN 2010
- Kamenárová, R. a kol.: *Krížom krážom. Slovenčina A1*. Bratislava, Univerzita Komenského 2007.

Vonkajšie vlastnosti skúmaných učebníc nebudeme podrobnejšie predstavovať, je jasné, že uplynulo storočie, nové učebnice sú farebné, inak štruktúrované, dynamickejšie – ako aj náš život – a obsahujú napr. aj CD. Staré učebnice sú výkladmi, nové sa orientujú na komunikáciu.

2. 1. Cieľové skupiny učebníc

V prípade novších učebníc sú to študenti učiaci sa maďarský, resp. slovenský jazyk, zaradení do kategórie „cudzinci“. Postavy z dialógov, učebných textov stelesňujú turistov, resp. zahraničných študentov, ich motiváciou pri štúdiu cudzieho jazyka je orientácia v cudzom, jednojazyčnom prostredí, „prežitie“ prvého obdobia stážového pobytu. K tomu sú priradené témy, vždy podľa dobových potrieb.

Študent starších učebníc žil v bilingválnom, ba aj viacjazyčnom prostredí. Priestorom osvojovania jazyka bola ulica, prirodzené situácie, išlo najmä o migráciu v rámci Uhorska. Aj preto sa sledované učebnice koncentrujú na systematizáciu gramatiky („mám súkromnú študentku, ktorá pracuje v Nemecku, každodennú komunikáciu ovláda, na moje hodiny chodí iba aby som jej vysvetlil gramatiku“). Ďalším cieľom starších učebníc je rozširovanie slovnej zásoby, a to nie dialógmi ako to diktuje komunikačne orientovaná metóda v súčasnosti, ale v štýle spracovania textov, ktoré sú zaradené tematicky ešte klasicky ako u J. A. Komenského, v *Orbis sensualium pictus quadrilinguis* – postupujúc v ideologickom, nie praktickom poradí. Slovnú zásobu si žiaci rozširovali memorovaním týchto textov.

Z hľadiska štruktúry jazykového obrazu sveta hrajú dôležitú úlohu lexikálne jednotky, keďže prvky slovnej zásoby sú klasifikátormi skutočnosti. Jazykový obraz sveta tvoria aj formy lexém, ktoré poukazujú na to, ako hovoriaci určujú isté javy. Z nášho pohľadu sú archaizmami tie slovenské slová, ktoré sa v skúmaných starších učebniciach nachádzajú, ich maďarské znenie by pomohlo pri dorozumívaní, ale v dôsledku purizmu sú na okraji slovnej zásoby dnešnej slovenčiny, napr. *ablak* – *oblok* – *okno*, *čemér* – *csömör*, *cop* – *copf*, *cigán* – *cigány*, *cica* – *macska*.

Predovšetkým na lexikálnej úrovni v príkladových vetách je možné sledovať súvislosť obdobia s jazykovým obrazom sveta. V prvej lekcii knihy *Magyar nyelvképzőiskola... tót nyelvű népis-kolák számára* si žiak osvojí podstatné mená, ktoré boli dôležité v danom období. Prototypy sa menia ako svet okolo nás, gramatika sa v starších učebniciach vysvetľuje takto:

Domov dvor je pekný.	A ház udvara (van) szép.
Domová cica bola tu.	A ház macskája volt itt.
Cigáňova cigara nehoří.	A cigány szivarja nem ég.
Domová celkost je malá.	A ház egésze (van) kicsiny.
Čo si jedol?	Mit ettél?
Dobré cesto bolo na stole.	Jó tészta volt az asztalon.
Matkiná cibula sa podarila.	Az anya hagymája sikerült.
Dvorová cesta je nová.	Az udvar útja új.
Cestovatelia boli u kmotra.	Az utazók voltak a kománál.
Kmotrová žena je naša kmotra.	A koma neje a mi komaasszonyunk.
Annin cop je tmavý.	Anna copja sötét.
Cigáňov cymbal je jasný.	A cigány cimbalma világos.
Tento chlapec je veľký corgoň.	Ez a fiú nagy kamasz.
Chlapecové topánky sú dobré.	A fiú cipője jó.
Nad izbovým (izba (tá) szoba) oknom	A szoba ablaka fölött van, lesz a
je, bude čalún.	kárpit.
Máš čemer?	Van esömöröd?
Nemám k tomu času.	Nincs hozzá időm.
Na domovom dache sedí vrabec.	A ház tetején ül (egy) veréb.
Hájnik bol na kmotrovom dvore.	A csósz volt a koma udvarán.

„Az egér szürke. A kosár új. A tehén legel. A gyökér szálas. A szomszéd kaszál.” Potom nasleduje množné číslo, ktoré sa v aglutinujúcej maďarčine vyjadruje systémovo inak ako v slovenčine: „a ló – a lovak, a kő – a kövek, A füvek zöldek. A lovak húznak. A verebek fészkelnek.” Zmenu spoločenských pomerov je možné sledovať na základe týchto príkladov:

<i>Náš slázný vie po maďarsky, po nemecky a po slovensky.</i>	Szolgabíránk tud (v) magyarul, németül és tótul.
<i>Pán notár má lepšieho písára; medzi (között, instr.) pisarmi najlepší je môj brat.</i>	A jegyző úrnak jobb írnoája van; az írnoák között legjobb a fíestvérem.
<i>Ích rýchtár je prísnejší (prísny, a, e), ale aj spravodlivý.</i>	Az önök bírája szigorúbb, de igazságos is.
<i>Spravodlivejšieho sudcu nebolo.</i>	Igazságosabb bíró nem volt.
<i>Sírotská vrchnost má múdreho (múdry, a, e) predsedu, jeho asessor nemí múdrejší.</i>	Az árvaszéknek okos elnöke van, ülnöke nem okosabb.
<i>Vícispán (podžupán) poslal na (ra, acc.) zasadnutie najmúdrejšieho tajomníka.</i>	Az alispán az ülésre küldte a legokosabb titkárt.
<i>Pane, vy smutne kráćate; predsa ste mladší (mladý, a, é) člověk.</i>	Uram, ön szomorúan lép; pedig fiatalabb ember.
<i>Bližko toho domu stretneme sa s merníkom.</i>	Ama házhoz közel találkoáunk (stretnúť sa = találkoáni) a mérnökkel.
<i>On bude mať šíkovnejšieho sluhu.</i>	Neki ügyesebb szolgája lesz (šíkovný, á, e).
<i>V písarmi nebolo sílnejšieho drába; on bol najsílnejší.</i>	Az írodában nem volt erősebb hajdu; ő volt a legerősebb.

Zmenu ideolóáie je možné sledovať na usporiadaní lexiky: Komenský v prvej „lekcií” *Orbis sensualium pictus quadrilinguis* spracoval ťažké témy ako *Boh, univerzum*, potom sa približuje k praktickým, svetským veciam. V 19. storočí sú na začiatku učebníc prírodné javy a hospodárske činnosti, ktoré obklopovali súdobého človeka. V čítankách pre pokročilých sú témy ako *Boh, Mária ako patrónka Uhorska* na konci.

Dnešné učebnice sú vyslovene orientované na dialógy o rodine, v reštaurácii, v meste. Prvé lekcie tvoria témy ako nákup v obchode, zariadenie bytu, študentský a mestský život so svojimi reáliami ako mikrovlnka, mobil atď., čo naznačuje sekularizáciu života. Ďalšou osobitosťou novších učebníc sú informácie o krajine, kde sa hovorí cieľovým jazykom. V Uhorsku nebolo potrebné zvlášť informovať Slovákov o Budapešti či Maďarov o prírodných krásach vtedajšieho Slovenska.

Cyklickosť a opakovanie učiva nie sú charakteristické pre staršie učebnice, gramatika je opisná, nie je štruktúrovaná podľa postupnosti rozširovania komunikačných potrieb ako v súčasnosti. Typy úloh sú však dodnes aktuálne a univerzálne, napr.: *pýtaj sa, odpovedz, utvor vetu!*

Jednotné číslo.	Množné číslo.
1. Ja myslím.	My myslíme.
2. Ty myslíš.	Vy myslíte.
3. On, ona, ono myslí.	Oni, ony myslia.

tyto zámená obyčajne sa vynechávajú, lebo sa označujú dosti výslovnými príponami slovesa; vykladajú sa pravidelne len vtedy, keď sa o niektorej osobe so zvláštnym dôrazom, a vždy vtedy, keď sa o dvoch po sebe nasledujúcich vetách o dvoch rozličných osobách hovorí, *ty* čítaš a *on* kreslí.

Ú l o h y.

27. ú l. Utvorte z každého nasledujúceho slovesa 6 viet poťahom: prvú, druhú a tretiu osobu obojeho čísla!
 sedieť — stáť — ísť — slyšať — cítiť — písať — hovoriť — vstávať — lúčať — zdravým byť — mladým byť.

28. ú l. P o k r a č o v a n i e.
 Vidieť — mluviť — čítať — jesť — haniť — dávať — brať — ísť — hádzať — zapomínať — rozkazovať — pomáhať — smiať

Staršie učebníc obsahujú niektoré dnes už nevhodné metódy: Preklad pod vetou s cudzím slovosledom môže spôsobovať, že študent bude prekladať mechanicky a doslovne. Výslovnosť slovenskej vety napísaná maďarskou ortografiou.

V jednej dedine žili raz žobrák a žobráčka a títo sa
 V jednej *gyegyinye* zšli raz *zsobrák* a *zsobrácska* a títo *sza*
 i *sobrali*. Ale po *svadbe* v *krátkom čase* *zomrel* žobrák a jeho
 i *sobrali*. Ale po *svadbe* *f* *krátkom esasz* *zomrel* *zsobrák* a jeho
 žena *zostala vdovicou* v *takej biede*, že *nemala ani kde hlavu*
zsena zostala vdovicou *f* *takej bjege*, *zse* *nyemala anyi gyje* *hlavu*
szkloniť. — Vo *veľkej núdzi* *svojej utiahla sa* do jedného
szklonivity. — Vo *velykej núdzi* *szojej utyahla sza* do jedného
humna za *dedinou*; tam *bývala* za *čas* a tam i *dievča* *poro-*
humna za *gyegyinyou*; tam *bývala* za *csasz* a tam i *gyievcsa* *poro-*
dila. Ale po *pôrode* *matka onedlho umrela* a *dieťa* *zostalo*
gyňa. Ale po *pórogye* *matka onyedlho umrela* a *gyietya* *zoształo*
opustené. *Ludia* *počuli slabý detský plač*, a *našli dieťa* v
opusztyné. *Lyugyia* *pocsuli szlabý gyetszký plac*, a *našli gyietya* v
handrách zakrútené — a *matka* *pri ňom už mŕtva*. — *Pochovali*
handrách zakrútyené — a *matka* *pri nyom usz mŕtva*. — *Pochovali*
ju a *dieťa* *vzala si obec*, že *ho bude* *vychovávať*. — *Keď už*
ju a *gyietya* *vzala szí obec*, *zse* *ho bugye* *vychovávaty*. — *Kegy usz*
dievča *vyrástlo* a *malo dvanásť rokov*, *necheela* *ho obec ďalej*

Predlohou učebníc z konca 19. storočia boli nemecké a latinské gramatiky, o čom svedčia aj gramatické termíny, ktoré sa aplikovali na slovensko-maďarské pomery. Neskôr sa utvorila domáca terminológia (podstatné mená, prídavné mená atď.), kým dnes sa vrátili k pojmom latinského pôvodu, napr. Kamenárová a kol.: *Krízomkrážom. Slovenčina A1* – dôvodom je internacionalizácia.

Príkladmi viacjazyčnosti je najmä vysvetlenie maďarskej výslovnosti pre Nemcov prostredníctvom slovenských príkladov alebo vysvetľovanie maďarskej výslovnosti pre Slovákov prostredníctvom nemeckých príkladov.

Súčasnú učebnicu sú redigované na príklade anglosaských učebníc a orientované širšie, nielen na dvojazyčné prostredie. Musia byť univerzálne, preto gramatika nie je vysvetlená v určitom materinskom jazyku, ale súvislosti sú znázornené symbolmi, šípkami, tabuľkami.

2.2. Vzorka kontaktovej lexiky podľa pragmatickej funkcie pri vyučovaní

Na základe skúseností z vyučovania nemčiny pre Maďarov a Slovákov, resp. slovenčiny pre Maďarov a maďarčiny pre Slovákov, utriedili sme vzorku kontaktovej lexiky slovenčiny a maďarčiny z didakticko-pragmatického hľadiska do skupín. Výrazy sme zaraďovali na základe sociolingvistického výskumu medzi slovenskými študentmi učiacimi sa nemčinu a slovenčinu v Segedíne a maďarčinu v Ružomberku v r. 2011, resp. 2013. (Tóth, 2013. s. 59 – 62). Učili sa z moderných učebníc, no ich jazykové povedomie ešte disponovalo lexikou, ktorá je reliktom viacjazyčného prostredia. Ide síce o perifériu slovnej zásoby dnešnej slovenčiny, ale môže slúžiť na doplnenie neutrálnych učebníc. V dotazníku študenti cudzieho jazyka (začatočníci) hodnotili zrozumiteľnosť interkultúrnej lexiky. Etymológia na hodine cudzieho jazyka nehrá rolu, dôležitá je miera použiteľnosti. Výsledky tohto výskumu dokazujú, že značný počet slov je použiteľný, zrozumiteľný vo viacerých interlingválnych reláciách. V nemecko-maďarskej relácii podobný výskum prezentovala maďarská germanistka Ágnes Kuna, ktorej koncepciu doplníme o zaradenie skúmanej slovnej zásoby do 6 skupín podľa pragmatickej funkcie vo vyučovacom procese. **N-S** je znakom germanizmov v slovenčine, **M-S** označuje slovakizmy a slavizmy v maďarčine, prevzaté slová maďarského pôvodu v slovenčine aj spoločné germanizmy maďarčiny a slovenčiny:

2.2.1. Prevzaté slová tejto skupiny sú vhodné na heuristický doklad toho, že sa vyskytujú v materinskom i cieľovom jazyku, no ich používanie je v dôsledku ich archaickosti silne ohraničené. Alebo sú v dôsledku výrazných hláskoslovných zmien príliš vzdialené od svojho ekvivalentu v pôvodnom jazyku. V týchto prípadoch práve slovtvorba, adaptácia môže byť prekážkou pri dorozumívaní. Tu je zastúpená aj najstaršia vrstva prevzatých slov.

N-S: *búda, dinstovať, fašiagy, filigrán, forsírovať, fras, fúra, gánok, gurňa, huncút, kaplnka, kasírovať, kaširovať, kiflík, kompánia, koštovať, krach, kredenc, kunčaft, lišta, mažiar, mišung, nudle, olej, pánt, partaj, pekár, piškóta, plác, radírovať, ráf, rigel, rošt, rukovať, šacovať, skriňa, šmuk, somár, štafírovať, šteláža, štempel, táfel, tanier, terč, turnaj...*

M-S: *batyu – batoh, bika – býk, bolha – blha, borda – brdo, bo-rotna – britva, cél – cieľ, császár – cisár, csésze – čaša, csinál – čin, csoda – čudo, derék – driek, drága – drahá, füge – figa, galamb – holub, gereblye – hrable, ispotály – špitál, jászol – jasle, kamásli – gamaše, kovász – kvas, malaszt – milosť, mozsár – mažiar, néma – nemý, oszlop – stĺp, pakol – pakovať, paradicsom – paradajka, passzol – pasovať, pék – pekár, péntek – piatok, pince – pivnica, pióca – pijavica, pók – pavúk, pokol – peklo, pokróc – pokrovec, póráz – povraz, puszi – pusa, rabol – rabovať, szalma – slama, szalonna – slanina, szarka – straka, szemét – smetie, széna – seno, sziget – síhoť, szolga – sluha, szomszéd – sused, tégla – tehla, tészta – cestovina, udva – dvor, unoka – vnuk, vidék – vidiek...*

2.2.2. V dôsledku štylistickej príznakovosti alebo dialektovosti má slovo v jednom jazyku frekventovanejšie, neutrálne konkurujúce synonymum.

N-S: *bál, banda, cüg, fortiel, foter, gánok, glanc, gríska, hic, karfiol, kaširovať, kastlík, kravata, kriplík, kšeft, kvit, luft, pakovať, pasovať, pech, perón, próbovať, pucovať, pucovať, pusa, ramovať, rašpľa, rigel, ringlota, šacovať, šína, šlamastika, šlendrián, šmirgel, šmirgľovať, šmucig, špekulírovať, špitál, šporovať, šrauba, tarifa, vandrovať, zicher...*

M-S: *ablak – oblok, abrosz – obrus, bácsi – báči, bobajka – bobalky, bódé – búda, csömör – čemer, gríz – gríska, hamis – hamišný, haszon – choseň, hurka – hurka, kapu – kapura, kóstol – okoštovať, lencse – lanča, nátha – nádcha, okulár – okuliar, ráma – rám, ráspoly – rašpľa, sátor – šiator, sín – šína, skandallum – škandál, sor – šor, spion – špión...*

2.2.3. Nastala sémantická zmena, ktorá je v dôsledku čiastočnej medzijazykovej ekvivalencie pri vyučovaní cudzieho jazyka

skôr prekážkou ako pomôckou, ale odlišnosť interlingválnej sémantickej motivovanosti môže byť zaujímavá.

N-S: *akurát, búda, cech, fajn, fajront, faloš, financ, flak, foter, fraj, frajer, friško, furt, gang, grunt, gurtňa, háklivý, just, klapať, koštovať, kšeft, kumšt, kumšt, láger, richtig, šajna, šenk, šlendrián, smak, špajza, špás, špica, turnaj...*

M-S: *akkurátus* ‚presný, puncičkár‘, *baba* ‚bábätko‘, nie ‚žena, starenka‘, *barakk* ‚prechodná, nízka budova‘ nie ‚budova, panelák‘, *barlang* ‚brloh aj jaskyňa‘, *bárány* ‚mláďa, nie ovca mužského pohlavia‘, *barát* ‚brat‘ iba v reholi a všeobecne ‚priateľ‘, *bunda* ‚len kožuch‘, *csap* ‚čap aj kohútik‘, *határ* ‚chotár aj hranica‘, *hír* ‚chýr aj správa‘, *kalyiba* ‚jednoduchá drevená budova‘ ale nie ‚rurálna reštaurácia‘, *kereszt* nie ‚krst‘ ale ‚kríž‘, *kocsi* ‚koč, voz‘ ale aj ‚auto, vagón‘, *orgona* ‚orgán‘ aj ‚orgován‘, *palást* ‚plášť‘ iba kráľ, kňaz ho nosí, *pecsenye* iba ‚pečené mäso‘, *ruha* ‚rúcho‘ aj všeobecne ‚šaty‘, *szállás* ‚ubytovanie‘.

Tu pripomenieme nulové ekvivalenty, tzv. falošných priateľov napr.: *remíz* ‚depo‘, *mozog* ‚pohybuje sa‘, *napokon* ‚cez dni‘, *nádor* ‚palatin‘.

2.2.4. Slová, ktoré umožňujú bezproblémové dorozumievanie, no z hľadiska vyučovania cudzieho jazyka (do určitého stupňa ovládania jazyka) označená reália nie je dôležitá.

N-S: *admirál, almužna, bagateľa, balada, balast, blanketa, birmovať, cech, fakľa, fašírka, grajciar, hámor, kapilára, lozung, maršal, opát, penzlík, post, prepošt, politúra, šáfár, šuba, žoldnier...*

M-S: *alamizsna* – *almužna*, *barázda* – *brázda*, *bérmál* – *birmovať*, *bocskor* – *bačkor*, *buzogány* – *buzogán*, *cimbalom* – *cimbal*, *csipke* – *čipka*, *fáklya* – *fakľa*, *fasírt* – *fašírka*, *garas* – *groš*, *hintó* – *hintov*, *gróf*, *ispán* – *ispán*, *kolostor* – *kláštor*, *lavina* – *lavína*, *lan* – *lan*, *major* – *majer*, *puttony* – *putňa*...

2.2.5. Internacionalizmus, ktorého používanie pomôže pri dorozumívaní, ale nie je vždy plnohodnotnou náhradou (Orgoňová – Bohunická, s. 214).

N-S: *biskup, blok, blokáda, cement, chemikália, dizel, dóm, dynamo, front, gyps, gýč, hotel, hydrant, hygiena, kapitán, kataster,*

koks, koncert, krach, kravata, limonáda, liter, lokál, lupa, mandľa, marcipán, maska, matrac, metóda, parketa, papagáj, papier, park, perón, pilota, plyš, porcelán, pošta, pštros, punč, rizling, sako, šalát, signál, škandál, špeditér, špenát, špión, špitál, šport, šprint, štandarda, štrajk, tabletká, uniforma...

M-S: *blokk, cement, cigány, csokoládé, datolya, dinamó, dízel, dóm, front, giccs, gipsz, higiénia, hotel, kapitány, koks, koncert, krach, kristály, limonádé, liter, lokál, lucerna, marcipán, matrac, maszk, papír, paradé, park, parketta, pástétom, paszternák, peron, pilóta, pisztoly, pizsama, plázs, porcelán, posta, puccs, pungs, saláta, sansz, sphenót, sport, sztrájk, tablettá, trafik, zakó...*

2.2.6. Úplné ekvivalenty, ktoré možno používať bez obmedzeni vzhľadom na súvislosti hláskoslovnej adaptácie a ortografie.

N-S:

balkón, cieľ, cukor, fajn, farba, fašiangy, fazuľa, flak, fľaša, git, kaplnka, kapučňa, klampiar, kopírovať, krieda, kufor, lampa, lavór, lucerna, luster, majster, musieť, mušt, papagáj, papier, pár, pavián, petržlen, platňa, plech, pumpa, ruksak, rým, šenk, špekulovať, šrot, šunka, švagar, tanec, tapeta, taška, torta, váza, zemľa...

M-S: *acél, angyal, bakancs, banda, bank, bánya, bástya, betyár, bivaly, borostyán, boszorkány, bükk, cédula, cékla, cukor, csákány, csalamádé, cserép, cseresznye, csizma, csütörtök, deszka, dinnye, drót, ebéd, ecet, egres, galuska, gatyá, gazda, gulyás, halászlé, huncut, ikra, iskola, kabát, kacsá, kalács, kályha, karma, kápolna, káposzta, karalábé, karfiol, kártya, kása, kastély, kasza, kaszárnya, kávé, kefe, kémény, keresztyén, király, kocka, kocsmá, koffer, kolbász, korhely, kovács, krumplí, kulcs, kupec, labda, lavór, lekvár, macska, mák, málna, medve, mester, mészáros, mocsár, must, olaj, oltár, palacsinta, pálinka, papagáj, papucs, pár, pára, pásztor, patak, patkány, pávián, pázsit, pecsét, pénz, petrezselyem, piskóta, pisztoly, pléh, pletyka, pogácsa, pogány, pohár, próba, pumpa, puska, puszta, rák, répa, ribizli, rizs, sapka, skatulya, smink, smirgli, sonka, spájz, spekulál, szekíroz, szerda, szilva, szita, szóda, szoknya, szombat, tábla, tábor, takács, tánc, tapéta, táska, torta, tucát, uborka, vacsora, vándor, váza, veder, zálog, zeller, zsemle, zszindely...*

V slovensko-maďarskej relácii sme zistili zrozumiteľnosť lexikálnych jednotiek, ktoré boli areálovo fixované. Spoločnú slovnú zásobu založenú na dvojjazyčnosti, kontaktové a areálové javy je možné využiť na základe horeuvedených obmedzení pri memorovaní cudzích slov a pri spontánnom dorozumievaní. Treba však zohľadňovať aj charakter skupiny používajúcej jazyk a fakt, že na hodine cudzieho jazyka nejde priamo o lingvistiku.

3. ZÁVER

Jazykový obraz sveta vo vyučovaní cudzieho jazyka sa objavuje, realizuje predovšetkým na týchto základných rovinách:

1. Gramatická zložka poukazuje na inakosť rozmyšľania v druhom jazyku, na rôznorodosť vysvetľovania pravidiel.

2. Lexika obsahuje vždy to, čo je pre používateľov jazyka na danej úrovni aktuálne potrebné, čo autor alebo zadávateľ považuje za vhodné odovzdať ako informáciu pre študentov.

3. Adresát výučby, ktorého učíme jazyku. Je dôležité, či je študent úplný cudzinec alebo pochádza z areálovo blízkej kultúry vo vzťahu k vyučovanému jazyku.

Na základe skúmaných učebníc je evidentné, že sa zmenili nielen metódy a obsah vyučovania cudzieho jazyka, ale aj okolnosti výučby. Znížil sa počet prirodzene dvojjazyčných osôb, ktoré potrebujú iba systematizovanie gramatiky a rozšírenie slovnej zásoby, no v jazykovom povedomí majú ešte lexikálne prvky, ktoré môžu pomáhať nielen jazykovému ale aj kultúrnemu dorozumeniu.

Literatúra

BAŇCZEROWSKI J.: A szavak kapcsolódási mechanizmusa a világ nyelvi képek tükrében. [Lexical collocation mechanism and the linguistic image of the world] In: Magyar Nyelvőr 2000/3. Budapest: 2000, s. 349 – 352.

BAŇCZEROWSKI, J.: A világ nyelvi képe mint a szemiotikai kutatások tárgya. [Linguistic image of the world in semiotic researches] In: Magyar Nyelvőr 1999/2. Budapest, 1999, s. 188 – 195.

HEGEDŰS J., „Nyelvi világgép“– magyar nyelv-idegen nyelv. [Linguistic image of the world – hungarian as a foreign language] In: Magyar Nyelvőr 2000/2. Budapest, 2000., s. 129 – 139.

HIZSNYAIÓVÁ, I., SITÁROVÁ HUSÁRIKOVÁ, M.: Maďarčina pre samoukov. [Hungarian for self-study] Bratislava: SPN 2010.

KAMENÁROVÁ, R. a kol.: Križom krážom. Slovečnina A1. [Crossways. Slovakian A1] Bratislava: UK 2007.

KUNA, Á.: A jövevényyszavak és az internacionalizmusok szerepe az idegen-nyelv-oktatásban magyar-német viszonylatban. [The role of the loanwords and internationalisms in hungarian-german foreign language teaching] IN: Félúton konferencia, Budapest, ELTE. http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk07/Kuna%C1_KA_VA_T.pdf

LANSTYÁK, I.: K niektorým pojmom a dištinkciám z oblasti kontaktológie [On some distinctions from contactology] In: Bilingvizmus. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22.2.2002. Bratislava: Academic Electronic Press 2002, s.77 – 90.

MRÁZ, F.: Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky a praeparandie. [Slovakian textbook for secondary grammar, real and pedagogy schools] Pešť: 1872.

NÉMETHY, P.: Magyar-német nyelvtudomány. [Hungarian-german language knowledge] Kassa, 1836.

ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A.: Lexikológia slovečniny. [Slovakian lexicology] Bratislava: Univerzita Komenského 2011.

ORGOŇOVÁ, O., DOLNÍK, J.: Používanie jazyka. [Language usage] Bratislava: Univerzita Komenského 2010.

SZIRMAI-KUN: Magyar nyelvképzőiskola... tót nyelvű népiskolák számára [Hungarian language for the Slovakian schools] Nagyszombat, 1883.

TÓTH, S. J.: Z funkčno-pragmatických aspektov kontaktovej a areálovej lingvistiky. [Functional-pragmatic aspects of contactology and areal linguistics] Ružomberok: Verbum, 2013. s. 59-62., 88-93.

ŽILÁKOVÁ, M.: Jazykový obraz sveta Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu. [Linguistic image of the world in context of the bilingualism of the Slovaks in Hungary] Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Opera Slavica Budapestinensia. Linque Slavicae 2004.

SOCIOLINGUISTICA SLOVACA 8

**JAZYK V POLITICKÝCH,
IDEOLOGICKÝCH
A INTERKULTÚRNYCH
VZŤAHOCH**

EDITORI

*Jana Wachtarczyková, Lucia Satinská,
Slavomír Ondrejovič*

Návrh obálky *Eva Kovačevičová Fudala*

Zodpovedný redaktor *Emil Borčín*

Počítačové spracovanie grafov a tabuliek a príprava tlačových podkladov *Vladimír Radík*

Prvé vydanie. Vydala VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave roku 2015 ako svoju 4102. publikáciu – z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. 344 s.

ISBN 978-80-224-1418-0